

О.М. Коваль, канд. екон. наук, доцент

В.С. Сирит, студентка

**Національний університет біоресурсів і природокористування України
м. Київ**

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ

У статті висвітлено еволюцію поглядів на поняття «економічна конкуренція» на різних етапах розвитку економічної науки. Виділено її вплив на систему суспільно-економічних відносин в різних формаціях. Дія конкуренції проаналізована з позиції функціонального та поведінкового підходу. Розкриті трансформація поняття конкуренція для адаптації до сучасних ринкових умов господарювання. Встановлено, що серед пріоритетних напрямків конкурентної боротьби з'являються взаємовигідне співробітництво і пошук нових вільних ринків.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, монополістична конкуренція, досконала конкуренція, монополія, конкурентні переваги.

Постановка проблеми. В умовах існування різних наукових підходів важливого значення набуває дослідження еволюції поглядів на конкуренцію, що дозволяє проаналізувати, систематизувати і вдосконалити практичні рекомендації для підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню конкурентної боротьби, розвитку конкуренції як рушійної сили економіки присвячені праці таких відомих вчених - економістів як А. Тюрго, Дж. С. Мілль, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Б. Кларк, Ф. Хайєк, Дж. К. Гелбрейт, Л. Мізес, Е. Чемберлін, М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, А. Сміт, Й. Шумпетер, Г. Хамел, К. Прахалад, Дж. Ф. Мур, Ч. Кім та Р. Моборн та ін.

Сучасні особливості розвитку економічної конкуренції досліджено в працях: Ульянова К.Є., що проаналізував еволюцію монополії і конкуренції в контексті поглиблення процесів глобалізації [1]; Гончарука Т. І., що розкрив проблеми конкуренції в умовах переходу до ринкових відносин [2]; Шнипко О.С., що провів аналіз конкурентного середовища як органічного поєднання жорсткого протистояння та співробітництва

бізнесових структур [3]; Талах В. і Щербак А., які теоретично обґрунтували економічну сутність зв'язку конкуренції та інновацій [4]; Гуляєва Г. Ю., що проаналізував еволюцію поглядів вчених на проблему конкуренції [5]. Разом з тим, розвиток суспільних відносин потребує подальшого вдосконалення в умовах європейської інтеграції.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розкриття особливості поняття "економічна конкуренція" на методологічному рівні у різні етапи розвитку суспільства, визначення її значення у механізмі господарювання економічної системи; акцентування уваги на необхідність дотримання принципів сталого розвитку для забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світових ринках.

Виклад основного матеріалу досліджень. Протягом тривалого часу поняття «конкуренція» вважалося лише певним атрибутом ринку. Було докладено чимало зусиль аби наразі економічна думка визначила конкуренцію головним механізмом функціонування ринкової економіки та одним з головних факторів економічного зростання.

Конкуренція породжується зіткненням інтересів виробників, що мають спільну мету – отримати дохід. Це зумовлено об'єктивними чинниками, зокрема: наявністю великої кількості дрібних виробників, в умовах обмеженості виробничих ресурсів і платоспроможного попиту. Розглянемо основні етапи її становлення.

Вперше теоретичні основи рушійних сил конкуренції були закладені на початку XVIII ст. школою, що досліджувала економічне явище конкуренції, фізіократами. Тоді А. Тюрго вперше визначив конкуренцію головною силою, яка встановлює ринкову ціну на певному «природному» рівні і не потребує втручання з боку держави [6]. В другій половині XVIII ст. набувають популярності ідеї класичної школи політичної економії. Це було зумовлено суспільною потребою в теоретичному обґрунтуванні явищ і процесів періоду мануфактурного капіталізму та промислового перевороту.

Засновником теорії конкуренції як цілісної наукової концепції вважають шотландського економіста А. Смітта. У своїй книзі «Дослідження про природу й причини багатства народів» він вперше показав суть конкуренції як суперництва, що демонструє прямопропорційний зв'язок між змінами обсягів пропозиції та цінами. До того ж він сформулював принцип “невидимої руки”, що лежить в основі конкурентних переваг. Кожен підприємець задовольняючи власні інтереси, одночасно реалізує й суспільні [7].

Рікардо Д. поглибив дослідження теорії конкуренції А. Смітта, що слугувало розвитку ідеї цінового регулювання ринку за допомогою конкуренції. Він дослідив існуючу модель досконалої конкуренції, завдяки аргументуванню «закону ринків», згідно з яким рівноважний стан ринку залежить від повної зайнятості ресурсів. Представниками школи було закладено основи поведінкового та структурного аналізу конкуренції [7].

Дж. С. Мілль у своїх працях підкреслює значення конкуренції, закладеної в самій природі, і стверджує, що конкуренція є єдиним регулятором цін, заробітної плати і ренти, «вона сама по собі є законом, який встановлює правила цього регулювання» [6].

Інший погляд на модель досконалої конкуренції мали марксистичні: загострення конкурентної боротьби веде до зростання концентрації виробництва, а відтак – до монополізації економіки. Конкуренція встановлює однакову ринкову вартість і ринкові ціни із різних індивідуальних вартостей товару. Регулюючи розподіл капіталу між галузями, сприяє зниженню норми прибутку, тим самим утворюючи середню норму прибутку [6].

Особливо значний внесок у розвиток особливостей конкурентних відносин зробив А. Маршалл. Він більш повно описав механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції та дії законів граничної корисності та граничної продуктивності. А. Маршалл вперше почав критикувати модель вільної конкуренції, вказуючи на важливість нецінових методів конкурування, основи теорії нової моделі конкуренції — монополістичної, вважаючи монополію повною протилежністю конкуренції, що зменшує суспільний добробут [7]. Такі погляди А. Маршалла свідчать про соціальну спрямованість конкуренції.

Протилежної думки були критики моделі досконалої конкуренції, праці яких були присвячені вивченню характеру ціноутворення в умовах монополії та виникненню нових нецінових форм конкуренції. Серед них Е. Чемберлін вводить поняття «чиста конкуренція», він вважає її абстракцією тому, що навіть при великій кількості виробників і продавців певного виду товару, кожен із них пропонує особливий диференційований товар. Це зумовлює утворення ринків окремих продавців, що об'єднуються в мережу взаємопов'язаних ринків і називається монополістична конкуренція [8].

Англійський економіст Дж. Робінсон підкреслює, що в недосконалій конкуренції порушується нормальний рівноважний стан конкурентної господарської системи. Перевага умов недосконалої конкуренції передуює

виникненню тенденції до експлуатації факторів виробництва і утверджується завдяки утворенню великих об'єднань, які поглинають конкуруючі між собою фірми, що призводить до ще більшої несправедливості у розподілі багатства. Крім того, вона виявила нові характеристики конкурентної поведінки фірм — величину транспортних витрат, рівень якості продукції, особливості обслуговування клієнтів [6].

Інший підхід до вивчення проблем конкуренції визначається у функціональному підході до трактування поняття конкуренції, шляхом окреслення її місця в динаміці розвитку економіки. Австрійський економіст Й. Шумпетер проаналізував аспекти змін конкуренції, на які впливає введення інновацій. Існування на ринках синтезу моделей «чистої монополії» і «чистої конкуренції» пришвидшує науково-технічний прогрес і приводить до ефективної конкуренції на новому рівні. Ця конкуренція чинить двоякий вплив на товаровиробників: забезпечує істотне скорочення витрат і підвищення якості продукції, а також є потенційною загрозою існуючим фірмам у вигляді скорочення прибутків і випуску, що може призвести до банкрутства. Вчений розрізняв організуючу і дезорганізуючу конкуренцію [7].

Американський економіст Дж. Б. Кларк також висловлював невдоволення існуючою моделлю досконалої конкуренції. Розглядаючи статичний стан економіки, він стверджував, що тільки ті підприємства можуть витримувати конкуренцію, які ефективно використовують всі виробничі потужності. Сутність досконалої конкуренції визначена як теорія поведінки продавців в умовах, коли вони не можуть впливати на ринкову ціну [6].

Дослідження необхідності примусового втручання в дію вільної конкуренції були проведені послідовником австрійської економічної школи Ф. Хайєком. Динамічний конкурентний механізм досягається за максимально вільної діяльності індивідів, і як наслідок, стає умовою суспільного прогресу. В процесі конкуренції відкриваються невикористані можливості більш ефективного виробництва товарів, нові, раніше не застосовувані технології, методи ведення підприємницької діяльності, які ще не були відкритими для суспільства. [9].

Неокласична теорія базувалася на мікроекономічному аналізі. Зростанням ролі монополій та нестабільність ринкової системи обумовили державне регулювання економіки. Дж. М. Кейнс вважав, що наявність недостатнього попиту на товарних ринках, що призводить до зменшення випуску і росту безробіття. Тому для стимулювання попиту особливе значення приділяється процесам інвестування капіталу, що в свій час

приваблює підприємців і робочу силу. У розвинутих країнах кейнсіанство стало основою формування механізму регулювання економіки, тобто оптимального співвідношення ринкової конкуренції, впливу великих корпорацій і централізованого державного механізму [6].

Дж. К. Гелбрейт пропонує модифікувати неокласичну модель регулювання конкурентних відносин для того, щоб включити випадки, коли ринки поділені між кількома великими виробниками. Проміжне положення між конкуренцією багатьох і монополією однієї фірми стала займати олігополія [10].

Представник неоавстрійської школи Л. Мізес, заперечував роль монополій в розвитку економіки і концепцію про виробників-монополістів, котрі встановленими високими цінами спричиняють погіршення життєвого рівня населення. Проте, монополія, яка приносить високий прибуток у виробництві, стимулює утворення конкуруючих фірм, суперництво яких руйнує монополію і відновлює ціни та прибуток [11].

Розвиток теорії конкуренції кінця ХХ – початку ХХІ ст. полягає у практичному пристосуванні законів конкуренції до господарської діяльності. Видатним науковцем в галузі конкурентних стратегій і міжнародної конкурентоспроможності є американський науковець М. Портер. Він вважає, що «конкуренція – це не рівновага, а постійні зміни». Одним з найефективніших методів виділення конкурентних переваг компанії є використання інновацій, які дозволяють знаходити принципово нові сегменти ринку [12].

Американець Г. Хамел та індієць К. Прахалад досліджували особливості конкурентної поведінки компаній, які працюють на збереження своїх лідируючих позицій та докладають максимальних зусиль для «проникнення» на майбутні ринки. Одним із основних методів досягнення цієї мети є виділення в компаніях «ключових компетенцій» (синтез унікальних знань та навиків), що дають їм конкурентну перевагу та лідерство [13].

Новий підхід до розробки конкурентної стратегії розробив Дж. Ф. Мур, котрий зазначав, що всі підприємства можуть досягнути суттєвих фінансових результатів, якщо їх товари та послуги будуть ефективнішими, ніж у інших компаніях. Результатом такої діяльності є створення мережі організацій, об'єднаних загальною ідеєю реалізації інновацій, що є не менш важливою ніж конкуренція [14].

Кім Ч. та Моборн Р. пропонують новий підхід до визначення поняття конкуренція висвітленого у формі книги «Стратегія блакитного океану». Стратегія націлена на те, щоб спонукати компанії вирватися з

червоного океану конкуренції шляхом створення для себе такої ринкової ніші, де можна не боятися конкурентів. Автори теорії переконують, що "найкращий та єдиний спосіб перемогти в умовах конкуренції – припинити свої намагання досягти перемоги". Підприємства, що застрягли в червоному океані, слідує традиційному підходу конкурентної боротьби, намагаючись зайняти для цього зручну для захисту позицію. Замість цього підпорядкувати свої дії іншій стратегічній логіці, що має назву інновація цінності і створює такий стрибок в цінності для покупців і для підприємства тим самим відкриваючи новий, неохоплений конкуренцією простір ринку. Цінність для покупця зростає завдяки створенню і розвитку елементів, які ця галузь раніше ніколи не пропонувала. З часом витрати стають ще менше за рахунок ефекту масштабу виробництва внаслідок великих обсягів продажів, що генеруються ідеальною цінністю [15].

Взаємодія особистих, колективних і суспільних інтересів на основі поєднання і реалізації прав приватної і суспільної власності відрізняються у традиційній, плановій, ринковій і змішаній економіці. Сучасний механізм господарювання в Україні поєднує ринкові стабілізатори з державним регулюванням. Конкуренція – це рушійна сила ринкової економіки, яка спонукає до використання інновацій та нововведень, що на основі дії економічних законів попиту, пропозиції, вартості й економічної конкуренції призведе до підвищення якості існуючих товарів та послуг, витіснення меншефективних підприємств, формування нових ринків, раціональному використанню обмежених ресурсів і підвищення соціально-економічної ефективності. Стратегічною метою підприємницької діяльності є здобуття та закріплення конкурентних переваг, які є запорукою лідерства на ринку. Конкуренція проявляється як найважливіший економічний фактор виникнення інновації, а нововведення стають головним чинником підвищення конкурентоспроможності.

Висновки. Соціальні, економічні, наукові, культурні, психологічні аспекти конкуренції відрізняються у різних формаціях. Індивідуалізм імперіалістичної системи веде до жорстокої конкуренції між окремими індивідами, боротьбі за виживання. Разом з тим, стратегія життя людини обов'язково пов'язана з суспільним устроєм існування. В умовах соціалістичної формації люди працюють на ідею загального блага, сутність якої полягає в тому, що робота виконується на користь оточення. Взаємодія індивідуального і суспільного можлива в процесі об'єднання в єдине співробітництво на основі взаєморозуміння і взаємного дослідження задач: по-перше, задоволення людиною особистого інтересу як найвищого блага; по-друге, спільне благо можливе лише тоді, коли одночасно

досягнуте й індивідуальне благо, оскільки суспільство складається з окремих людей. Для реалізації названих принципів розвитку закону конкуренції потрібен мир, відсутність військових дій.

Бібліографічний список: 1. Теоретико-методологічні питання еволюції монополії і конкуренції. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2012/13.pdf. 2. Конкуренція: сучасна економічна характеристика та особливості URL: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/54899/7/Honcharuk_Konkurent_siiia.pdf 3. Конкуренція як специфічна форма конфлікту і співіснування суб'єктів ринку. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_05_1_33_uk.pdf 4. Конкуренція та інновації в економіці України / В. Талах, А. Щербак // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 4. – С. 5-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2011_4_2 5. Гуляев Г.Ю. Эволюция теории конкуренции // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2012. – № 28. – С. 317–321. 6. Історія економіки та економічної думки: підручник / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання, 2011.–646 с. 7. Історія економічних учень: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 639 с. – (Вища освіта ХХІ століття). 8. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости) / Э Чемберлин; [пер. с англ. / под ред. Ю.Я. Ольсевича]. – М.: Экономика, 1996. – 351 с. 9. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия. / Ф. Хайек ;[пер. с англ.]. – М.: Мировая экономика и международные отношения – 1989. – № 12. – С. 6–14. 10. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество / Дж.К. Гэлбрейт ; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1969. – 308 с. 11. Мизес Людвиг фон Всемогущее правительство: Тотальное государство и тотальная война (Omnipotent Government: The Rise of Total State and Total War) / Людвиг фон Мизерс; [пер. с англ.]. – М.: Социум, 2007. – 466 с. 12. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Вильяме, 2000. – 608 с. 13. Хамел Г. Конкурируя за будущее. Создания рынков завтрашнего дня / Г. Хамел, К. Прахалад; [пер. с англ.] – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 288 с. 14. Бойет Д.Г., Бойет Д.Т. Путеводитель по царству мудрости: Лучшие идеи мастеров управления / Д.Г. Бойет, Д.Т. Бойет; [пер. с англ.]. – М.: Олимп-Бизнес, 2004 –512 с. 15. Kim W. Chan. Blue ocean strategy: how to create uncontested market space and make competition. – Boston: Harvard Business School Publishing, 2015. – 288 p.

Е.Н. Коваль, В.С. Сырыт. Усовершенствование конкуренции в современной экономической системе. В статье показано эволюцию взглядов на понятие «экономическая конкуренция» на разных этапах развития экономической науки. Выделены ее влияние на систему общественно-экономических отношений в различных формациях. Действие конкуренции проанализировано с позиции функционального и поведенческого подхода. Раскрыты трансформация понятия конкуренция для адаптации к современным рыночным условиям хозяйствования. Установлено, что среди приоритетных направлений конкурентной борьбы появляются взаимовыгодное сотрудничество и поиск новых свободных рынков.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, монополистическая конкуренция, совершенная конкуренция, монополия.

Koval E., Syryt V. Improvement of competition in modern economic system. The main object of the article is improving of economic competition in modern economic conditions. The article analyzes the evolution of views of economic science on the concept of "economic competition" at various stages of development. Its influence on the system of social and economic relations in different formations is highlighted. The effect of competition is analyzed from the standpoint of a functional and behavioral approach. The transformation concept of competition is revealed for adaptation to modern market conditions of management. Installed the priority areas of competition among them are mutually beneficial cooperation and searching the new markets. The results will be used for improving social, economic, scientific, cultural, psychological aspects of competition in different formations on micro- and macroeconomic levels. The interaction of individual and social is possible in the process of unification in a single cooperation on the basis of mutual understanding and mutual study of tasks: first, the satisfaction of man's personal interest as the highest good; and secondly, the common good is possible only when at the same time individual good is achieved, because society consists of individual people

Key words: competition, competitiveness, monopolistic competition, perfect competition, monopoly, competitive advantages.

Стаття надійшла до редакції 25.08.2017 р.